

УДК 930(477)“1926/1933”

Сергій Трубчанінов

“РЕОРГАНІЗАЦІЯ” ІСТОРИЧНИХ УСТАНОВ ВУАН ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ІСТОРИЧНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті аналізуються останні роки діяльності Історично-географічної комісії, яка функціонувала в системі Української Академії наук з березня 1919 р. Вона була створена з метою складання історично-географічного словника української землі, але з 1926 р. завдання комісії стали більш ширшими. Невеликий штат комісії опрацьовував значний матеріал, готуючи до видання регіональні словники та монографії. У 1927–1931 рр. комісія видала чотири томи “Історично-географічного збірника”. Історично-географічними дослідженнями частково займалися комісії порайонного дослідження історії України при ВУАН, а також історично-географічна підсекція історичної секції. Наприкінці 1929 р. розпочалася “реорганізація” в системі ВУАН, яка призвела до поетапного закриття низки історичних установ. Першими були закриті порайонні комісії. У 1933 р. була ліквідована історично-географічна комісія.

Ключові слова: історична географія, комісія Української Академії наук, історично-географічний словник, “Історично-географічний збірник”, ВУАН.

Необхідність наукових досліджень в царині історичної географії розглядалася ще на стадії вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук (далі – УАН) у Києві. Так, автори пояснювальної записки до комісії для вироблення законопроекту про організацію Історично-філологічного відділу УАН на чолі з Д. Багалієм підкреслювали: “Історична географія являється основою, з одного боку, для української історії, а з другого – для сучасної географії” [1, с. 118]. У березні 1919 р. розпочала діяльність постійна комісія для складання історично-географічного словника Української землі. Згодом до історично-географічних досліджень долучилися й деякі інші установи УАН.

Історично-географічні студії в системі УАН у 1919 – на початку 1930-х рр. стали предметом дослідження Г. Вербиленко [2–4], початковий етап цих студій – І. Савченко [5–6]. У роботі Т. Ананьєвої та О. Тодійчук зроблено бібліографічний аналіз “Історично-географічного збірника”, який видавався в 1927–1931 рр. під егідою історично-географічної комісії [7].

На жаль, немає спеціальної роботи, у якій би аналізувався розвиток історично-географічних досліджень в нелегких умовах “реорганізації” історичних установ Всеукраїнської Академії наук (далі – ВУАН) упродовж 1929–1933 рр. Заповнення цієї прогалини і є метою нашої статті.

Для цього необхідно виконати наступні дослідницькі завдання: з’ясувати характер історично-географічних студій в системі ВУАН на межі 1920–1930-х рр., місце історично-географічної комісії, діяльність її керівника О. Грушевського та членів комісії.

29 березня 1919 р. на спільному зібранні УАН таємним голосуванням одноголосно на посаду “директора Постійної комісії для складання історично-географічного словника української землі” було обрано Олександра Грушевського [1, с. 437]. Професор О. Грушевський, учень фундатора української історичної географії В. Антоновича, на той час був відомий як успішний вчений, педагог (викладав у Новоросійському, Московському та Петербурзькому університетах), громадський діяч, один із засновників Українського наукового товариства в Києві (1907 р.) та Українського народного університету (1917 р.), перший голова бібліотечно-архівного відділу при департаменті мистецтв Генерального секретарства справ освітніх (1918 р.) [8, с. 253–256].

3 травня 1919 р. комісія розпочала роботу в постійному складі. Як свідчив О. Грушевський: “Голова, два постійних членів і співробітник для вибирання відомостей на картки (спеціальне доручення) – це її мінімальний склад” [9, арк. 102]. В інформації до канцелярії секретаря УАН, яка підготовлена від імені постійної комісії 26 липня 1919 р. повідомлялося, що постійними співробітниками (на повному утриманні) комісії, окрім директора професора О. Грушевського, були: Є. Перфецький та О. Гермайзе [9, арк. 35]. Ще з квітня 1919 р. на посаді складача покажчика у комісії працював М. Ткаченко [10, арк. 3]. У той же час склад членів комісії був значно ширший. Так, у додатку до повідомлення містився список членів комісії, що не одержували платню: академік Д. Багалій, К. Мельник-Антонович, В. Щербина, О. Рогозинський, Л. Добровольський, В. Козловська, М. Карнилович, В. Романовський, професор В. Данилевич, І. Каманін, приват-доцент О. Сагарда, М. Білінський, М. Шлемкевич, В. Абрамович, [Катерина] Лазаревська, професор М. Сагарда, М. Ткаченко, доценти духовної академії Попович, Іваницький, Д. Щербаківський [9, арк. 36–37].

У вересні 1920 р. до роботи в комісії долучилася дружина Олександра Сергійовича – Ольга, яка складала бібліографію з історичної географії [11, арк. 1]. У березні 1921 р. новим співробітником "по вибиранню карток для словника" стала молодша сестра О. Грушевського – Г. Шамрай [12, арк. 1]. У 1922 р. в зв'язку зі скороченням штатів в УАН в постійній комісії для складання історично-географічного словника української землі залишилися лише один штатний співробітник – директор О. Грушевський, проте участь у її роботі брали 10 нештатних співробітників [1, с. 337].

За новими штатами ВУАН, затвердженими у жовтні 1925 р., комісія для складання історично-географічного словника української землі мала складатися із керівника комісії та трьох наукових співробітників [13, с. 148]. Зміни, які відбувалися у системі ВУАН, призвели до певної наукової переорієнтації структур історично-філологічного відділу. Так, з 1926 р. комісія в офіційних документах стала називатися історично-географічною (хоча і стара назва також вживалася в окремих документах навіть на початку 1930-х рр.). У 1927 р. в історично-географічній комісії працювали: О. Грушевський (керівник); штатні співробітники О. Баранович, М. Ткаченко, Г. Шамрай; "співробітники звичайні" С. Глушко, О. Грушевська, Н. Жданова, С. Шамрай, В. Юркевич [10, арк. 10].

О. Грушевський очолював також історично-економічну підсекцію історичної секції під керівництвом М. Грушевського. Як зазначалося у звіті УАН за 1926 р., історично-економічна підсекція продовжувала вивчення соціально-економічних відносин України XVI–XVIII ст., перенісши центр ваги на відносини "географічно-колонізаційні" і, таким чином, стала історично-географічною. На її засіданнях зачитано 10 розвідок, які пізніше вийшли друком [13, с. 241]. У звіті ВУАН за 1927 р. вказувалося, що праці історично-географічної підсекції зачитувалися на її засіданнях і друкувалися у виданнях академії [13, с. 358]. Спільно з М. Грушевським О. Грушевський редагував "Праці історичної секції", був членом редколегії журналу "Україна", "Записок історично-філологічного відділу ВУАН" [14, с. 213].

Запланований ще у 1918 р. "Історично-географічний словник" так і не було підготовлено. Але зібраний в процесі роботи матеріал був вартий опублікування. З цією метою започатковано "Історично-географічний збірник" за редакцією О. Грушевського. Упродовж 1927–1931 рр. вийшло у світ чотири томи збірника, які вмістили 42 статті, присвячені окремим питанням з історії заселення Київщини, Волині, Чернігівщини, Поділля, історії окремих міст (Стародуба, Василькова, Борисполя, міст Поділля, Лівобережної України) тощо. Авторство цих статей належало 15 особам: співробітникам комісії та краєзнавцям. Найбільше із опублікованих у збірнику статей належало О. Грушевському і нештатному співробітнику комісії С. Шамраю – по шість. Серед авторів були також: краєзнавець І. Бойко (3 публікації), співробітник академії Ю. Виноградський (4), О. Грушевська (4), лаборант комісії Н. Жданова (1), штатний співробітник комісії М. Карачківський (3), гірничий інженер, співробітник технічної секції Інституту української мови П. Нечипоренко (2), історик М. Тищенко (3), Г. Шамрай (2), нештатний співробітник комісії В. Юркевич (2) та інші [7, с. 381–383].

14 листопада 1929 р. секретар ВУАН одержав звіт історично-географічної комісії, у якому йшлося про заплановане видання чергових томів "Історично-географічного збірника": за результатами 1928/1929 рр. – 15 арк. (том 4-й вийшов у 1931 р. – примітка автора), 1929/1930 рр. – 25 аркушів, 1930/1931 рр. – 30 аркушів, 1931/1932 рр. – 35 аркушів, 1932/1933 рр. – 40 арк. [10, арк. 1].

На межі 1920–1930-х рр. розгорнулося цькування провідних українських істориків. На Першій всесоюзній конференції істориків-марксистів (грудень 1928 – січень 1929 рр.) затавровано без винятків всю українську історичну науку як "націоналістичну", а її представників названо "націонал-шовіністами" [15, с. 666–667].

У грудні 1928 р. Наркомосвіти порушив питання, підтримане Президією ВУАН, щодо реорганізації історичної секції, яку пропонувалося перетворити на один із підрозділів академії. Від імені ради історичної секції М. Грушевський висловив протест проти таких ідей, аргументуючи це тим, що перетворення секції в одну із академічних, державних установ призведе до втрати її громадського характеру і відсторонення від роботи значної частини членів секції, особливо позаштатних. Ця проблема обговорювалася навіть у кабінетах найвищих партійних чиновників України. 9 січня 1929 р. на Політбюро ЦК КП(б)У окремим пунктом прийнято постанову про "... зміну нашої лінії стосовно матеріальної підтримки Грушевського". З цього часу фінансування історичних установ М. Грушевського почало поступово й неухильно скорочуватися. Після проведення Всесоюзної конференції істориків-марксистів відбувся масований наступ марксистських істориків щодо концепції М. Грушевського в "Історії України-Руси" та співробітників його наукових установ у ВУАН. У справі СБУ 26 липня 1929 р. заарештовано Осипа Гермайзе, на той час керівника археографічної комісії [16, с. 176].

На початку 1930 р. погіршилося матеріальне становище співробітників історично-географічної комісії. Так, у березні на умовах неповної зайнятості стали працювати окремі члени комісії:

лаборант Н. Жданова – 2 дні по 6,5 год., бібліотекар О. Нецадименко – 1,5 дні по 6,5 год., науковий співробітник О. Грушевська – 1 день по 6 год., С. Шамрай – 1 день по 6,5 год. Про додаткову оплату не могло й бути мови [17, арк. 1].

Згідно ухвали сесії II-го (соціально-економічного) відділу ВУАН від 8 травня 1930 р. робота історично-географічної комісії скеровувалася на укладання "районових словників" [10, арк. 30].

6 серпня 1930 р. комісія з "чистки" апарату ВУАН обговорювала її висновки щодо апарату ВУАН. Зокрема, щодо асистента Ккомісії історично-географічного словника 60-літньої Г. Шамрай зазначалося: "... одержує 125 крб. на місяць. Батько був директор народніх училищ. Сестра акад. Грушевського. Всі її праці за останніх три з половиною роки виражаються в шести коротеньких розвідках з історії України за XVII–XVIII століття на 61 сторінці. Розвідки особливої наукової цінності не мають". Комісія постановила "зняти з цієї посади за відсутністю потрібної наукової кваліфікації" [18, с. 99]. З тим же формулюванням вирішено звільнити 52-літню О. Грушевську, нештатного асистента кафедри історії України [18, с. 100].

З 1 серпня 1930 р. зі складу історично-географічної комісії виведено племінника О. Грушевського – С. Шамрай, а з 15 серпня – О. Грушевську та Г. Шамрай [10, арк. 23].

На засіданні комісії 13–14 жовтня 1930 р. під головуванням М. Ткаченка (за відсутності О. Грушевського, які стали на той час вже частими) комісія заслухала п'ятирічний план керівника комісії, професора О. Грушевського. Зокрема, у 1931–1932 рр. він мав підготувати районний словник Городнянщини (обсягом 12 арк.), О. Баранович – словник Південної Волині (35 арк.), М. Ткаченко – словник Остерщини і Козелеччини (25 арк.). У 1932 р. О. Грушевський мав здати районний словник Прилуччини (15 арк.). У 1933 р. О. Баранович – мав підготувати словник Західного Поділля (20 арк.), М. Ткаченко – словник Уманщини і Звенигородщини (30 арк.). Заплановано підготувати словник Донбасу (30 арк.). По лінії "дослідження заселення" заплановано монографічні дослідження членів комісії. У 1931–1932 рр. мали бути підготовлені роботи О. Грушевського "Заселення Лівобережжя в XVII–XVIII ст." (10 арк.) та О. Барановича "Залюднення Подільського воєводства в першій половині XVII ст. з мапою 1629 року" (12 арк.). У 1932 р. мали бути закінчені роботи О. Барановича "Залюднення українських земель в межах литовської держави в першій половині XVII ст." (15 арк.) та М. Ткаченка "Залюднення Київського, Брацлавського, Чернігівського воєводств в першій половині XVII ст." (20 арк.). У 1933 р. мала бути підготовлена монографія О. Барановича "Залюднення в першій половині XVII ст. Західно-Українських земель" (20 арк.). Крім цього, у 1931–1932 рр. М. Ткаченко мав підготувати роботу про історично-географічне районування України (8 арк.), а О. Грушевський у 1933 р. – "Замок і місто XVI ст." (10 арк.) [19, арк. 1–2].

Вважаючи цей план орієнтовним, комісія зазначала, що вона "не має повного штату на сьогоднішній день, а разом з тим не обросла ще науково-громадським оточенням". Комісія просила президію відділу збільшити кількість штатних одиниць, а також довести до чотирьох одиниць штат науково-допоміжного персоналу. Комісія просила виділити їй ліміт для друку в 1931 р. праць загальним обсягом 102 друкованих арк., у 1932 р. – 47 арк., у 1933 р. – 120 арк. Зрозуміло, що такий напружений план роботи було неможливо виконати, без належного фінансування. Тому комісія запропонувала наступний кошторис: на 1931 р. – 7500 крб. (у т.ч. на відрядження – 2000 крб., на науково-операційні потреби – 3000 крб., на устаткування – 2500 крб.), на 1932 р. – 7000 крб., на 1933 р. – 8000 крб. [19, арк. 2 зв.]. Варто зазначити, що за декілька тижнів після цього, на сесії ради ВУАН, що відбулася 29–30 жовтня 1930 р., М. Грушевський виступив із критикою жорсткої регламентації планової роботи кожної кафедри і академіка. Його опонентом на цій сесії став Д. Багалій, який засудив індивідуалістичні принципи у плануванні роботи в академії [16, с. 177].

Сьогодні вже добре відомо про напружені персональні стосунки у ВУАН, які часто-густо забарвлювалися і політичним змістом. Використовуючи складну ситуацію, компартійні органи вміло втручалися у справи ВУАН. На офіційному рівні до певного часу замовчувалася боротьба зі школою і концепціями М. Грушевського, тоді як на академічному, завуальовано робилося усе для того, щоб звузити вплив Михайла Сергійовича у вищій науковій інституції України [20, с. 245]. Восени 1930 р. завдано значного удару видавничим планам М. Грушевського. Головна наука припинила фінансування найважливішого його органу – збірника "Україна", а з друку знято цілком завершене ч. 44 цього часопису. Видавництво зупинило друк також інших важливих збірників, започаткованих М. Грушевським в історичній секції ВУАН, у тому числі: "Полуднева Україна", "Західна Україна", "Науковий збірник за 1930 рік" та інші [16, с. 178].

Збірник "Полуднева Україна" готувався під егідою комісії Степової України та Чорномор'я (М. Грушевський називав її "комісією Полудневої України"), яку очолював М. Ткаченко. У підготовчій роботі над збірником також брав участь С. Шамрай. З 24 матеріалів, які увійшли до першого випуску збірника, половина мала історико-географічне скерування. Зокрема, це праці Володимира Пархоменка ("Тмуторокань" та "Степовики нашого Півдня X–XIII в."), Євгена Загоровського

("Генуезькі колонії на Північному Причорномор'ї XIII–XV в."), Федора Петруня ("Українські степи за ранньої татарської та за литовської доби. Замітки і зауваження"), Івана Крип'якевича ("Полуднева Україна в часи Хмельниччини"), Володимира Гериневича ("Економічна роль Чорного моря і її значення для політичної кон'юнктури Сходу Європи в 2-й пол. XVIII ст." та "Дністер як торговельний шлях від кінця XVIII сторіччя до імперіалістичної війни (Матеріали до географії Дніпровського сточища)"), Антона Синявського ("До руху населення в Степовій Україні. Міграційні зрушення серед менонітів" та "Будівництво Дніпрельстану. Економічні зрушення в Степовій Україні"), Якова Новицького ("Острів Хортиця") та ін. Збірник обсягом у 41 друк. арк. у грудні 1930 р. все ж таки видрукували. Проте у працях Н. Полонської-Василенко та О. Оглоблина, сучасників тієї епохи, вказується, що збірник був повністю знищений у 1931 р. [21].

На початку березня 1931 р. М. Грушевський відбув останнє у своєму житті головування на засіданні ради історичної секції ВУАН. 6 березня 1931 р. він забрав частину належного йому гонорару із редакції "України" і наступного дня виїхав до Москви. Формально він і далі очолював кафедру історії України, з якої, щоправда, потрохи виводили окремі створені ним комісії та скорочували штат. Виконувачем обов'язки керівника кафедри на час відсутності голови, призначили С. Шамрая [16, с. 179, 181].

18 березня 1931 р. у записці від імені історично-географічної комісії до видавництва ВУАН йшлося про те, що вже 10 квітня 1931 р. О. Грушевський готовий подати дослідження "З історії заселення Гетьманщини" на 8 арк. з трьома мапами розміру сторінки (воно саме додруковувалося на машинці), а до 15 грудня поточного року – словник "Городнянщина" на 12 арк., з 8-ма мапами розміру сторінки. Словники "Південна Волинь" та "Остерщина", а також власні монографії мали подати також О. Баранович і М. Ткаченко [22, арк. 1].

4 і 28 квітня, а також 24 травня 1931 р., коли на засіданнях історично-географічної комісії обговорювався звіт про діяльність комісії за 1930 р., весь час робилися доповнення "щодо поширення елементів самокритики в продукції наукової праці Комісії та її збірників" [23, арк. 1; 24, арк. 1; 25, арк. 1]. На засіданнях історично-географічної комісії, поряд із науковими питаннями, слухалася інформація щодо шефської роботи. Так, 2 листопада 1930 р. піднімалося питання про "культурно-популярну роботу". Було заплановано лекції з історії міст Заслава, Старокостянтинова, Остра й Козельця. Передбачалась навіть лекція про завдання комісії для робітників Донбасу [26, арк. 1]. На засіданні 24 травня 1931 р. вирішено спільно із кабінетом антропології взяти шефство над фабрикою "Взутьовик" [25, арк. 1].

Більшість планів наукової роботи історично-географічної комісії так і залишилися не виконаними. У 1931–1932 рр. все більше на передній план виходить "поглиблення ідеологічної боротьби", у зв'язку з чим готуються і заслуховуються доповіді про буржуазні концепції в історичній географії. За основну проблему комісії було визнано збірник і словник Сталінського району [27, арк. 1].

Усе перше півріччя 1932 р. О. Грушевський перебував у відпустці. На посаді голови комісії його заміняв О. Баранович. Члени комісії намагалися "пов'язати свою роботу наукову з практикою соціалістичного будівництва". Визначилися з основною темою діяльності комісії – "Сталінщина в аспекті другої п'ятирічки" [28, арк. 1]. 6 травня 1932 р. на спільному засіданні комісій соціально-економічної історії України та історично-географічної, яке відбулося під головуванням О. Оглоблина, в присутності 12 членів комісій та 4 гостей О. Баранович мусив виступити із каяттям, прочитавши доповідь на тему: "Буржуазні концепції історії України в його роботах" [29, арк. 1–4]. Цікаво, що голова цих зборів О. Оглоблін вже пройшов таке "каяття" у 1931 р., після пережитого арешту, утисків і гонінь. Тоді, "самовикривши" свої праці періоду 1920–1925 рр., він пообіцяв написати працю методологічного характеру на тему "Методологія історії фабрики на Україні" [20, с. 236–237]. Можливо цим пояснюється схожість покаєнних виступів О. Оглоблина і О. Барановича (обоє, наприклад, визнавали вплив школи М. Довнар-Запольського) та фактично підказки, які давалися у процесі обговорення – як виправляти свої помилки.

26 червня 1932 р. на засіданні історично-географічної комісії у присутності О. Барановича, К. Антиповича, О. Нещадименко і Н. Жданової заслухано доповідь В. Романовського "Буржуазні концепції в історичній географії (Історично-географічні збірники I–IV т.т. Історично-географічної комісії ВУАН)". Доповідач назвав зміст і авторів статей збірника випадковими, метод – "повна мішанина, відродження старих концепцій, дрібнобуржуазної ідеології та економічного матеріалізму". Рішуче налаштований К. Антипович (учень О. Оглоблина – примітка автора) заявляв, що варто "більше політизувати й виявляти історіософію кожного співробітника. На тлі цієї історіософії виразно викристалізовувався б фашизм академіка М. С. Грушевського й нацдемівство проф. О. С. Грушевського, а також виявилась би відсутність науковості їх учнів". О. Баранович спробував згладити негативний виступ К. Антиповича. В. Романовському запропоновано доопрацювати текст доповіді [30, арк. 1–2].

Через декілька днів на засіданні історично-географічної комісії К. Антипович виступив із доповіддю "Історично-географічний словник російської буржуазії" [31, арк. 1]. І якщо за результатами першого півріччя на засіданні 12 липня 1932 р. (присутні: О. Баранович, К. Антипович, О. Нецадименко) робота К. Антиповича і О. Барановича визнана задовільною, то відносно В. Романовського зазначалося: "Робота т. Романовського ні з кількісного, ні з якісного боку комісією не задовольняє. Т. Романовський жодної з взятих на себе тем до кінця не довів. Про це довели до відома президії відділу" [32, арк. 1].

У звіті про роботу другого відділу ВУАН за 1933 р. вказувалося, що історичний цикл "був найбільше засмічений грушев'янцями і великодержавниками". Зокрема, в історично-географічній комісії працював "великодержавник по ідеології" В. Романовський. Він зірвав роботу над своєю темою "Буржуазні концепції в історії колонізації України", тому був звільнений із ВУАН [18, с. 303–304, 309]. Неважко було здогадатися, що мало б слідувати за даними звинуваченнями. До того ж, 1931 р. В. Романовського, який на той час працював директором Київського центрального архіву давніх актів, вже заарештовували у справі "Київського обласного центру дій". Проте, як стверджував І. Мага, В. Романовського знову заарештували у квітні 1935 р. і засудили на п'ять років ув'язнення [33, с. 134].

У першому півріччі 1933 р. історично-географічною комісією не випущено наукових праць, наукові співробітники не їздили у відрядження, не брали участі у конференціях і з'їздах. У той же час, весною 1933 р. передано у редколегію рукопис першого тому збірника "Економіка Сталінщини в аспекті II п'ятиріччя". Продовжувалася робота над другим томом збірника – "Революційна боротьба пролетаріату Сталінщини". Співробітники комісії К. Антипович і О. Баранович "виступали проти націоналістичних концепцій української буржуазної історіографії, особливо М. Грушевського і окремих представників його школи" [18, с. 315–316].

17 липня – 2 серпня 1933 р. спеціальна комісія обстежувала та інвентаризувала наукове майно установ М. Грушевського і II-го відділу ВУАН. Було опечатано архівне і бібліотечне майно науково-дослідної кафедри історії України, кабінету і бібліотеки М. Грушевського, решти комісій. Цей задокументований факт окремі дослідники вважають кінцем діяльності історичних установ ВУАН в УСРР і одночасно початком нового етапу широкомасштабної кампанії нагінок на школу М. Грушевського [20, с. 254].

У серпні 1933 р. "за повний саботаж у науковій роботі" О. Грушевського звільнено із ВУАН. Через 5 років його заарештовано як "одного з керівних учасників антирадянської української націоналістичної терористичної організації" [8, с. 259]. У другому півріччі 1933 р. у зв'язку з утворенням п'яти секторів "за новою стрижневою проблематикою" в структурі історичного циклу, історично-географічна комісія перестала існувати [18, с. 305]. Рятуючись від репресій, К. Антипович виїхав на Поволжя, О. Баранович – до Симферополя [16, с. 180].

Таким чином, у другій половині 1920-х – на початку 1930-х рр. відбувалося поступове згортання історично-географічних досліджень у системі ВУАН. Внаслідок незначного фінансування неможливо було завершити підготовку до друку "Історично-географічного словника". Окремі матеріали, підготовлені історично-географічною комісією, були опубліковані у 4-х томах "Історично-географічного збірника", виголошувалися на засіданнях. Розвідки історично-географічного спрямування вміщувалися і в інших виданнях, які здійснювалися під патронатом М. Грушевського. На межі 1920–1930-х рр. розгорнулося цькування М. Грушевського та його школи. Наприкінці 1929 р. розпочалася "реорганізація" історичних установ ВУАН, яка обернулася на практиці їх руйнуванням.

Список використаних джерел

1. Історія Академії наук України. 1918–1923: Документи і матеріали. – К.: Наукова думка, 1993. – 571 с.
2. Вербиленко Г. Історико-географічні дослідження в історично-філологічному відділі ВУАН у 20–30-х роках ХХ ст. / Г. Вербиленко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – 120 с.
3. Вербиленко Г. Праці Постійної комісії історично-географічного словника Української землі ВУАН – джерело написання Історії міст і сіл України / Г. Вербиленко // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – 2010. – Вип. 36. – С. 386–396.
4. Вербиленко Г. Роль історико-філологічного відділу ВУАН у розвитку історичної географії в 20–30-х роках ХХ ст. / Г. Вербиленко // Регіональна історія України: Збірник наукових статей. – 2011. – Вип. 5. – С. 195–208.
5. Савченко І. Започаткування видавничого проекту Української Академії наук Історично-географічний словник українських земель / І. Савченко // Регіональна історія України: Збірник наукових статей. – 2013. – Вип. 7. – С. 213–222.
6. Савченко І. Заснування Української Академії Наук і започаткування академічних історично-географічних досліджень / І. Савченко // Національна та історична пам'ять: Збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 7. – С. 277–283.
7. Ананьєва Т. Б. Історично-географічний збірник 1927–1931. Бібліографічний покажчик / Т. Б. Ананьєва, О. В. Тодійчук // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К.: Наукова думка, 1993. – Вип. 2. – С. 376–383. – (Український археографічний збірник, Том 5).
8. Матяш І. "Він ніколи не був ні шовіністом, ні націоналістом, а лише українцем..." Життєва драма О. Грушевського / І. Матяш // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2000. – № 2/4 (13/15). – С. 252–264.
9. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 1063, арк. 35–37, 102.
10. ЦДІАК України, ф. 1235, оп. 1, спр. 1064, 1–30.
11. Інститут рукопису Національної

бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ ім. В. І. Вернадського), ф. Х, спр. 12021, арк. 1. 12. ІР НБУВ ім. В. І. Вернадського, ф. Х, спр. 12032, арк. 1. 13. Історія Національної академії наук України. 1924–1928: Документи і матеріали. – К.: НБУВ, 1998. – 764 с. 14. Приходько Л. Олександр Грушевський і становлення української національної науки на початку ХХ ст. / Л. Приходько // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2004. – Т.12. – С. 206–216. 15. Стариков Г. Зачистка ідеологічної території напередодні заснування Інституту історії АН УРСР. Д. І. Багалій і більшовицька репресивна машина в останні роки життя / Г. Стариков // Історіографічні дослідження в Україні. Вип. 22: Інститут історії України на зламі епох, у світлі традицій та перетворень. 75 років інституціонального буття. – К., 2012. – С. 665–680. 16. Федорук Я. Життя Михайла Грушевського в Москві та його організаційна діяльність (1931–1934) / Я. Федорук // Загартована історією. Ювілейний збірник на пошану професора Надії Іванівни Миронець з нагоди 80-ліття від дня народження. – К.: Інститут археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2013. – С.175–204. 17. ІР НБУВ ім. В. І. Вернадського, ф. Х, спр. 12099, арк. 1. 18. Історія Національної академії наук України. 1929–1933: Документи і матеріали. – К.: [б.в.], 1998. – 544 с. 19. ІР НБУВ ім. В. І. Вернадського, ф. Х, спр. 11828, арк. 1–2 зв. 20. Верба І. До взаємин Олександра Оглоблина з Михайлом Грушевським (1920-ті рр.) / І. Верба // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1999. – № 1/2. – С. 233–259. 21. Папакіна Т. П. З історії втрачених видань Всеукраїнської Академії Наук: Збірник "Полуднева Україна" / Т. П. Папакіна // Архіви України. – 2001. – № 6. – С. 24–32. 22. ІР НБУВ ім. В. І. Вернадського, ф. Х, спр. 11743, арк. 1. 23. Там само, спр. 11833, арк. 1. 24. Там само, спр. 11835, арк. 1. 25. Там само, спр. 11836, арк. 1. 26. Там само, спр. 11976, арк. 1. 27. Там само, спр. 11839, арк. 1. 28. Там само, спр. 11612, арк. 1. 29. Там само, спр. 3828, арк. 1–4. 30. Там само, спр. 11856, арк. 1–2. 31. Там само, спр. 11857, арк. 1. 32. Там само, спр. 11858, арк. 1. 33. Мага І. Віктор Романовський – видатна постать української архівістики / І. Мага // Архіви України. Науково-практичний журнал. – 2008. – № 1–2. – С. 125–138.

Сергей Трубчанинов

“РЕОРГАНИЗАЦИЯ” ИСТОРИЧЕСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ ВУАН И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ ИСТОРИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

В статье анализируются последние годы деятельности историко-географической комиссии, которая функционировала в системе Украинской Академии наук с марта 1919 г. Она была создана с целью составления историко-географического словаря украинской земли, но с 1926 г. задачи комиссии расширились. Небольшой штат комиссии обрабатывал значительный материал, готовя к изданию региональные словари и монографии. В 1927–1931 гг. комиссия издала четыре тома “Историко-географического сборника”. Историко-географическими исследованиями частично занимались комиссии порайонного исследования истории Украины при Всеукраинской Академии наук, а также историко-географическая подсекция исторической секции. В конце 1929 г. началась “реорганизация”, которая привела к поэтапному закрытию ряда исторических учреждений. Первыми были закрыты порайонные комиссии. Историко-географическая комиссия была ликвидирована в 1933г.

Ключевые слова: историческая география, комиссия Украинской Академии наук, историко-географический словарь, “Историко-географический сборник”, ВУАН.

Serhiy Trubchaninov

“REORGANIZATION” OF THE HISTORICAL INSTITUTIONS OF THE ALL-UKRAINIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ITS INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF HISTORICAL-GEOGRAPHICAL RESEARCH

The article analyzes the recent years of the historical-geographical commission, which functioned in the Ukrainian Academy of Sciences since March 1919. It was created with the objective of Historical-geographical dictionary of the Ukrainian land, but since 1926 the Commission extended the problems. Small staff of the committee worked the considerable material, preparing to publishing regional dictionaries and monographs. In the years 1927–1931, the Commission has published 4 volumes of “Historical-geographical collection”. Historical-geographical research is partially engaged in the commission area-based study of the history of Ukraine at the Ukrainian Academy of Sciences, and historical-geographical subsection of the historical section. At the end of 1929 began the “reorganization”, which led to the phased closure of a number of historical institutions. Area-commissions were closed at the first time. Historical-geographical commission was abolished in 1933.

Key words: historical geography, the commission of the Ukrainian Academy of Sciences, historical-geographical dictionary, “Historical-geographical collection”, UAS.